

aanpak
**hegeleidings
ethiek**

Verslag workshop
Aanpak Begeleidingsethiek
Digitaal rijbewijs
Gemeente Amersfoort

ECP

Platform voor de
InformatieSamenleving

Amersfoort

Ministerie van Binnenlandse Zaken en
Koninkrijksrelaties

Voorwoord

De toenemende digitalisering brengt ingrijpende veranderingen met zich mee, in allerlei sectoren. Nieuwe mogelijkheden voor communicatie, monitoring en analyse roepen vragen op. Wat is de positie van de mens in deze omgeving, hoe staat het met data, met privacy, wat doen algoritmes en wat willen gebruikers eigenlijk? Begeleidingsethiek is ethiek die zich specifiek met dit soort vragen bezighoudt. Hij is gebaseerd op techniekfilosofie, die uitgaat van eeuwenoude verwevenheid tussen mens en technologie.

De Aanpak Begeleidingsethiek is een concrete aanpak waarin betrokkenen met elkaar in dialoog gaan over de effecten van de nieuwe technologie én de waarden die daarbij in het geding komen. Dat zijn vaak waarden gelieerd aan autonomie van de gebruiker, efficiëntie van het proces, transparantie van het algoritme, privacy, et cetera.

Tijdens de sessie komen verschillende stakeholders als gebruikers, ontwikkelaars, beleidsvormers en beslissers met elkaar in gesprek. Na de dialoog hebben de deelnemers ethische handelingsopties gegenereerd, waarvan verschillende vaak direct opgepakt kunnen worden. Er is gezamenlijk gekeken welke waarden we in het digitale domein belangrijk vinden en hoe we die willen verankeren en borgen in digitale processen en handelingen. Dit alles om ook bij verdere digitalisering op het vertrouwen van de samenleving en de participanten kunnen blijven rekenen. Dit is niet in één stap te realiseren; het is een continu proces waarin deze workshop een schakel is.

Workshop aanpak begeleidingsethiek

Initiatiefnemers: Gemeente Amersfoort i.h.k.v. Werkagenda Waardengedreven Digitalisering (ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties).

Moderatoren: Edwin Borst (ECP), Aldert de Jongste (ECP)
Submoderator: Dymphna Meijneken (Gemeente Amersfoort)

Op 6 juli organiseerde de Gemeente Amersfoort op initiatief van Dymphna Meijneken een sessie begeleidingsethiek over het digitaal rijbewijs. Aan de workshop namen 14 deelnemers (zie bijlage voor specificatie) deel onder leiding van Edwin Borst (ECP) en Aldert de Jongste (ECP).

De doelstelling is tweeledig:

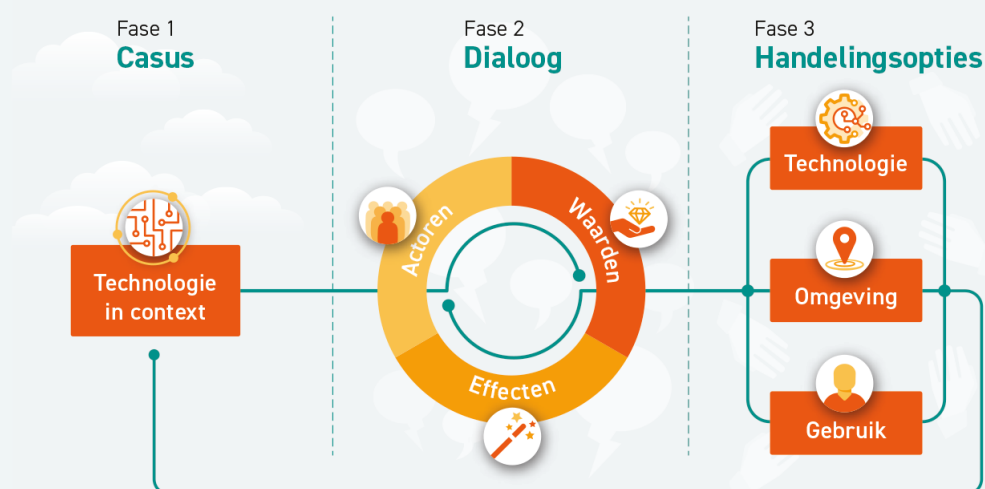
- ▷ Leren tijdens de workshop
- Welke effecten, waarden en actoren worden genoemd
- Welke handelingsopties zijn er om de toepassing te verbeteren
- ▷ Leren over de Aanpak Begeleidingsethiek
- Hoe kan de organisatie deze methodiek gebruiken rondom ethische kwesties en technologie-implementaties

Het verslag bevat de volgende elementen:

- ▷ Toelichting op de Aanpak Begeleidingsethiek
- ▷ Weerslag van de workshop

Aanpak begeleidingsethiek

De aanpak bevat de volgende fasen:

Fase 0 Introductie

Introductie over de doelstelling en een toelichting op het model en het gedachtengoed

Fase 1 Toelichting

Hoe ziet de technologie eruit en in welke context wordt deze toegepast

Fase 2 Dialoog

- ▷ Een korte ronde waarin de deelnemers aan de workshop de betrokken actoren benoemen
- ▷ Brainwrite waar deelnemers mogelijke effecten benoemen en bespreken
- ▷ Benoemen van waarden die een rol spelen bij die effecten

Fase 3 Handelingsopties

In subgroepjes gaan de deelnemers op zoek naar handelingsopties vanuit de technologie, de omgeving en het individu.

Fase 1

Technologie en context

Tijdens deze sessie betrof de casus de invoer van het digitale rijbewijs, met daarbij extra aandacht voor het proces van uitgifte. Het digitale rijbewijs, dat in een app op je smartphone staat, wordt straks in heel Europa uitgegeven. Er lopen internationaal onderhandelingen om tot standaarden te komen zodat het nieuwe digitale rijbewijs ook Internationaal (buiten Europa) geaccepteerd kan worden. De digitale variant komt naast de fysieke variant van plastic. Het uitgifteproces kan digitaal verlopen. Afhankelijk van of het rijbewijs ook als identificatiemiddel gaat gelden, zou de burger zich daarbij niet meer fysiek bij de gemeentelijke balie hoeven te melden.

Het rijbewijs komt terecht in een zogenaamde wallet, een digitale portemonnee op de smartphone. Er zijn op dit moment verschillende partijen bezig een dergelijke wallet te ontwikkelen, waarbij het uitgangspunt uiteindelijk zal zijn dat de burger zelf kan kiezen welke wallet hij wil gebruiken, als de wallet maar aan bepaalde standaarden voldoet die Europees zijn vastgesteld.

Fase 2

Dialogo

In deze tweede fase gaan de deelnemers in gesprek over wie er betrokken zijn bij de inzet en het gebruik en de invoer van een digitaal rijbewijs. Ook buigen zij zich over de positieve en negatieve effecten van deze inzet, en benoemen zij belangrijke waarden waar rekening mee gehouden moet worden bij de inzet van een dergelijke toepassing.

Actoren:

Bij de actoren is de vraag wie er betrokken is of geraakt wordt door de case. De deelnemers aan tafel vertegenwoordigen al een deel van die actoren. Ze noemen de volgende betrokkenen:

- RDW
- Ministerie van Infrastructuur en Milieu
- CBR
- Automobilist
- Digitaal minder vaardige burger
- Gemeente: beleid en baliemedewerker
- Ministerie van Binnenlandse Zaken
- Ontwikkelaar
- Politie
- Smartphonefabrikant
- Toezichthouder
- Media
- Walletontwikkelaar
- Leverancier van uitleesapparatuur

De vraag aan de deelnemers was om in het vervolg van de sessie ook te proberen vanuit deze perspectieven hun inbreng te geven.

Effecten:

De vraag is hier welke positieve en negatieve effecten de invoering en het gebruik van digitale identiteit voor leeftijdsverificatie bij (online) alcoholverkoop heeft.

Positieve effecten

- geen papiertje meer nodig
- alleen laten zien wat je wil
- snelheid
- minder dubbel doen
- milieu, minder kaarten/plastic
- minder vervoer (van plastic kaarten)
- controle over gegevens, niet alles dat op de fysieke variant staat hoeft je te laten zien
- makkelijk in de uitgifte
- toekomstbestendigheid
- meer mogelijkheden dan kaartje
- kostenreductie - goedkoper
- minder diefstalmogelijkheid
- handhaving makkelijker
- status rijbewijs is beter inzichtelijk voor burger, wallet is altijd up-to-date
- echtheidscontrole

Negatieve effecten

- digivaardigheid nodig
- tweedeling/meer controle minder controle
- beschikbaarheid telefoon is risico, bijvoorbeeld opladen
- gevoel van controle digitaal gevolgd te worden
- minder handig in gebruik, is een app op je telefoon i.p.v. een kaartje
- breekbaarheid telefoon t.o.v. kaartje
- afhankelijkheid van veel andere landen/partijen als het gaat om geldigheid
- maatschappelijk hogere kosten door tweedeling digitaal-analoog
- burgerzaken minder werk
- data kwetsbaar
- phishing en datadiefstal
- alles in wallet, alles kwijt bij diefstal
- risico dat we toch mensen dwingen mee te doen
- risico dat je nieuwste hardware nodig hebt in de toekomst
- verdere koppeling bijv. met auto - doorslaan van toepassing, function creep
- wat kan handhaving van andere landen met jouw rijbewijs, kunnen ze hem bijvoorbeeld ongeldig maken?

Waarden:

De relevante waarden zijn door de facilitators geïnventariseerd terwijl de deelnemers bezig waren met het benoemen van effecten. Achter veel effecten gaan waarden schuil. Die lijst is gedeeld met de deelnemers en door hen besproken en aangevuld. Dat leverde de volgende lijst met waarden op:

Waarden	
Efficiëntie	Veiligheid
Privacy	Legitimiteit
Duurzaamheid	Bruikbaarheid
Autonomie	Toegankelijkheid
Transparantie	Inclusiviteit
Accuraatheid	Innovatie
Betrouwbaarheid	Nieuwsgierigheid
Zelfredzaamheid	

De vetgedrukte waarden waren volgens de deelnemers het belangrijkste in deze casus en zijn meegenomen in de handelingsopties.

Fase 3

Handelingsopties

In het proces van het opstellen van de handelingsopties zijn de waarden uit de vorige fase meegenomen. De deelnemers kregen een uitleg over de verschillende categorieën binnen de handelingsopties. Het kan bijvoorbeeld gaan over het ontwerp van de technologie, het aanpassen van de omgeving waarbinnen de toepassing functioneert en het gedrag van mensen. De deelnemers worden in drie werkgroepen verdeeld en gaan ieder aan de slag met een van deze drie gespreksonderwerpen. Dat leidt tot handelingsopties per categorie.

Technologie:

Autonomie & Zelfredzaamheid

- Inbouwen dat burger niet te snel teveel data weg kan geven wanneer daar naar gevraagd wordt (bijv. Via extra dialoogvenster)
- De mogelijkheid hebben als gebruiker iets ook weer in te kunnen trekken
- Verschillende autorisaties
- Alternatief bieden als je je telefoon kwijt bent
- Kunnen inzien in de app welke data precies in te zien is per organisatie
- Kunnen inzien in de app wat de rechten van bijv. politie zijn per land, om welke gegevens in te zien
- Melding krijgen bij bijwerken voorwaarden per instantie (zie Berichtenapp MijnOverheid)

Inclusiviteit

- Verschillende taalniveaus inbouwen in app
- Testen onder verschillende taalniveaus

Veiligheid & Privacy

- Vastleggen wie eigenaar is en daarmee bepaalt (zowel functionaliteiten als upgrades)
- Beveiliging met gezichtsherkenning, of 2 (of zelfs 3)- factor authenticatie
- Dataminimalisatie-by-design
- Passende offlinetermijn
- Kopie-ID integreren
- Waarborgen databeschikbaarheid

Omgeving:

Autonomie & Zelfredzaamheid

- Maak voor de betrokkenen lijsten van technologiecertificaten beschikbaar
- Check alleen die gegevens die nodig zijn - bouw in dat niets anders gelezen kan worden
- Maak controle trapsgewijs zodat bijvoorbeeld de agent pas de identiteit kan vaststellen nadat er geen checkmark bij rijbewijs blijkt te zitten.
- Maak lijsten van betrokkenen beschikbaar

Inclusiviteit

- In de interfaces standaard aanbieden van toelichting en uitleg
- Goed voorbereiden van balie- en hulplijnmedewerkers
- Staf opleiden met specifiek inclusiviteit in gedachten
- Voorlichting en campagne vooraf - gericht op alle betrokkenen, burger, medewerker, politie
- Betrekken specialistische organisatie rond inclusiviteit
- Zichtbaar op hoog niveau in organisaties en nationaal ook ondersteunen en gebruiken

Veiligheid & Privacy

- Analoog alternatief moet ook geaccepteerd blijven worden
- Analoog alternatief moet dan dus ook zelfde functionaliteit krijgen
- Machtiging mogelijk maken van digitaal rijbewijs als ID-bewijs

Mens:

Autonomie & Zelfredzaamheid

- Om mensen het gevoel te geven in control te zijn, zou één loket/balie waar men terecht kan met alle vragen over het digitaal rijbewijs kunnen helpen (met menselijk contact!).
- Om de zelfredzaamheid te bevorderen zou een buddysysteem kunnen helpen. Mensen kunnen dan thuis of in de wijk worden geholpen om meer digivaardig te worden.
- De gemeente zou verantwoordelijk moeten worden voor het ondersteunen van burgers in hun digivaardigheden.
- Een e-learning/tutorial (op taalniveau B2) zou beschikbaar kunnen worden gesteld om alles te leren rondom het digitaal rijbewijs. Dit ondersteunt de zelfredzaamheid.

Inclusiviteit

- Om ervoor te zorgen dat mensen die niet mee willen gaan in dit proces van digitalisering niet

worden buitengesloten, zou een campagne kunnen worden gestart 'plastic is ook oké'.

- Aan minder-draagkrachtigen zouden de kosten voor een mobieltje kunnen worden vergoed. Hiermee kunnen ook zij kiezen om volwaardig digitaal mee te doen.
- De voertaal in de app zou in meerdere talen moeten plaatsvinden, zodat het voor iedereen maximaal gebruiksvriendelijk is.

Veiligheid & privacy

- Om de bewoners meer vertrouwen te geven in de veiligheid van de wallet en het e-rijbewijs, kan een 'neutraal' niet-overheidsorgaan worden benaderd, zoals BitsForFreedom.
- Om bewoners alert te maken op overidentificatie, kan een landelijke (terugkerende) campagne helpen "geef je bsn niet zomaar weg"
- Om bewoners alert te maken op cybercriminaliteit/phishing zou de overheid terugkerend een Postbus 51-campagne kunnen laten lopen.
- Om de privacy te borgen zou een 3-stapsidentificatie kunnen worden ingebouwd, waarbij ook bijvoorbeeld een bewindvoerder een plek heeft.
- Om de bewoners meer vertrouwen te geven in de veiligheid van deze gedigitaliseerde processen, zou via verschillende kanalen waar mensen vertrouwen in hebben een vorm van toezicht en certificering opgezet kunnen worden.

Terugblik en afronding

Aan het einde van de workshop wordt teruggekeken en besproken wat de Aanpak Begeleidingsethiek concreet heeft opgeleverd. De deelnemers geven aan dat het veel nieuwe inzichten oplevert en dat er in korte tijd veel is besproken. Daarnaast wordt de brede groep van deelnemers als meerwaarde ervaren. De combinatie van een duidelijke casus, enthousiaste deelnemers, en een aanpak die zorgt voor duidelijke uitkomsten in een korte tijd was dus een succes. Bovendien wordt benoemd dat de timing om een dergelijke sessie te doen rond dit onderwerp precies de juiste is, gezien het feit dat de randvoorwaarden in de basis vastliggen, maar er ook nog veel uitvoer van handelingsopties mogelijk zijn.

De deelnemers

1. **Niek Roelands** Beleidsmedewerker (Ministerie van Infrastructuur en Milieu)
2. **Bas Timmermans** Manager unit Rijbewijzen (RDW)
3. **Ronald van der Let** Programmamanager EDI (Ministerie van Binnenlandse Zaken)
4. **Tim Speelman** Beleidsmedewerker Digitale Identiteit (Ministerie van Binnenlandse Zaken)
5. **Souhaila el Azizi** Beleidsadviseur Burgerzaken (Gemeente Amersfoort)
6. **Ana Goessens** CEO (Animo Solutions)
7. **Loek Hassing** Enterprise architect (CBR)
8. **Diana Schippers** Informatiemanager (CBR)
9. **Erwin Schreuders** Manager Klantbeleving (CBR)
10. **Alexander van den Wall Bake** Business consultant (TNO)/ Community manager SSI (DBC)
11. **Francine Bakker** Specialist Burgerzaken (Gemeente Amersfoort)
12. **Harry Weststeijn** Klankbordgroep Digitalisering & Ethiek (Gemeente Amersfoort)
13. **Anke Kleinveld** Klankbordgroep Digitalisering & Ethiek (Gemeente Amersfoort)
14. **Joeri Hazelaar** Klankbordgroep Digitalisering & Ethiek (Gemeente Amersfoort)

Moderatoren:

Edwin Borst (ECP), Aldert de Jongste (ECP)

Submoderator:

Dymphna Meijneken (Gemeente Amersfoort)

Platform voor de
InformatieSamenleving

Verslag workshop
Aanpak Begeleidingsethiek
Digitaal rijbewijs
Gemeente Amersfoort

Meer informatie over de Aanpak Begeleidingsethiek,
waaronder dit verslag, vindt u op
www.begeleidingsethiek.nl